«بل هو الذي لم يتفاوت في ذاته»

- بررسی معنا و استعمال کلمه‌ی «تفاوت»

بررسی معنا و استعمال کلمه‌ی «تفاوت»

«لم یتفاوت فی ذاته»، خیلی جمله‌ی مهمی است. کلمه‌ی «تفاوت» از باب تفاعل و از ماده‌ی «فوت» است. «فوت» به‌معنای دوری است. چیزی که از چیزی دور می‌شود، می‌گویند «فات»؛ «قد فات شیء». برای غیبوبت هم داشت، اما علی أیّ‌حال «فوت» معنای روشنی است. ظاهر «تفاوت» که از باب تفاعل است، یعنی یک چیزی هست که آن ندارد و یک چیزی، دیگری دارد که این ندارد. طرفینی است؛ مثل «تشارک»؛ یک چیزی او دارد و یک چیزی، دیگری دارد که با هم مشارکت می‌کنند. «تفاوت» هم یعنی یک چیزی او دارد که دیگری ندارد و یک چیزی، دیگری دارد که او ندارد. «مفاوتة» چیست؟ «مفاوتة» به این صورت نیست. بنده مثال بزنم. در علم هندسه، خطی را در نظر بگیری که ده سانت است. در فاصله‌ی پنج سانتی، نقطه‌ای روی این خط هست؛ آن خط پنج سانتی با خط ده سانتی تفاوت دارد یا نه؟ اگر خود خط‌ها را همینطوری نگاه کنیم، «مفاوتة» دارد اما «تفاوت» ندارند. چرا؟؛ چون هر چه که او دارد، دیگری هم دارد؛ آن بیشتر دارد. پس «فاوتة»؛ یعنی آن خط بزرگتر از کوچکتر فاصله می‌گیرد. چون هر چه که آن دارد، کوچکتر هم دارد. تفاعل نیست که یک چیزی او دارد و دیگری ندارد و یک چیزی هم دیگری دارد که او ندارد. البته ممکن است بگویید از حیث محدودیت، یک چیزی آن دارد که دیگری ندارد، ولی آن ملاحظات ثانوی است. منظور بنده روشن است.

اما اگر بگویید این سبز است و این سرخ است؛ در اینجا از حیث لغوی، «تفاوت» روشن است. چرا؟؛ چون آن یکی رنگ سبزی دارد که دیگری واقعاً ندارد، دیگری هم رنگ سرخی دارد که آن یکی ندارد. پس در هر کدام «فات منه شیء». با هم تعاون می‌کنند در اینکه او یک چیزی دارد که دیگری ندارد و دیگری یک چیزی دارد که او ندارد. این تفاوت است.

در قرآن کریم دو سوره داریم که با «تبارک» شروع می‌شود. سوره‌ی فرقان و سوره‌ی ملک. در سوره‌ی مبارکه‌ی ملک دارد: «الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ»[1]. این آیه، از آیاتی است که هر چه روی آن فکر کنید، خوشحال می‌شوید. البته از موارد بحث دیروز – تعدد قرائات - هم هست؛ چون به خاطر رسم المصحف در تمام مصاحف اصلی الف ندارد. لذا حمزه و کسائی به این صورت خوانده‌اند: «ما تری فی خلق الرحمن من تَفَوُّتٍ». در مجمع هست. بقیه به این صورت خوانده‌اند: «مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ». در رسم المصحف الف ندارد. معنای هر دو را اهل قرائت گفته‌اند.

در اینجا «تفاوت» به چه معنا است؟ در خلق رحمن، تفاوت نمی‌بینی، یعنی تفاوت نیست؟ یعنی همه چیز مثل هم هستند؟ زرد و سرخ، بالا و پایین، آسمان و زمین، انسان و حیوان که با هم تفاوت ندارند؟! «ما تری فی خلق الرحمن من تَفَوُّتٍ» به چه معنا است؟ خیلی زیبا است. به بحث ما هم، در ادامه، مربوط می‌شود.

---

[1]. سوره‌ی ملک، آیه‌ی ۳.